

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی با توجه به مسائل و مباحث روز جهانی در حوزه‌ی برنامه‌های درسی

رضوان حکیم‌زاده^۱، دکتر علیرضا کیامنش^۲، دکتر محمد عطاران^۳

چکیده

در این پژوهش، محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی تحلیل شده است. موارد موردنظر در این تحلیل محتوا، مفاهیم و مضامین مطرح در رویکردهای جدید برنامه‌های درسی را شامل می‌شود که با توجه به اقتضائات عصر جدید، از جمله جهانی شدن، گسترش روزافزون مرزهای دانش و ارتباط و به هم پیوستگی هرچه بیش‌تر مردم جهان مطرح شده است. این موارد شامل آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش حقوق بشر، آموزش صلح، آموزش برابری، آموزش سلامت، آموزش چندفرهنگی، آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات است.

این مفاهیم را در برنامه‌های تربیتی، سازمان‌های بین‌المللی مانند یونسکو و یونیسف نیز دنبال می‌کنند. یکی از برنامه‌ها با عنوان «آموزش جهانی یا آموزش همه‌جانبه» در تعدادی از کشورهای جهان، از جمله جمهوری اسلامی ایران، به صورت آزمایشی اجرا شده است. نتایج حاصل از تحلیل محتوا نشان می‌دهد درحالی که به آموزش محیطی و آموزش چندفرهنگی بیش از حد انتظار و آموزش شهروندی و توسعه در حدانتظار پرداخته شده، به آموزش سلامت، آموزش برابری و صلح و حقوق بشر، و آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات کمتر از حدانتظار توجه شده است. در درون هر مفهوم نیز مؤلفه‌های متعدد، به صورت متوازن مورد توجه قرار نگرفته و به برخی مؤلفه‌ها بیشتر و به برخی کمتر از حدانتظار توجه شده است.

کلید واژه‌ها: تحلیل محتوا، کتاب‌های درسی، دوره‌ی راهنمایی، مسائل جهانی، آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش حقوق بشر، آموزش چندفرهنگی، آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات.

۱- دانشجوی دکترای رشته برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه تربیت معلم.

۲- استاد دانشگاه تربیت معلم

۳- استادیار دانشگاه تربیت معلم

مقدمه

تحولات جهانی، از جمله گسترش روزافزون دامنه‌ی ارتباطات به یاری پیشرفت‌های علمی و فناوریانه، سبب به هم پیوستگی و درهم تنیدگی مسائل جهانی شده است. این وضعیت جدید اقتضانات و الزاماتی را در همه‌ی حوزه‌های تأثیرگذار زندگی انسان و در ابعاد فردی و اجتماعی به دنبال داشته و آموزش و پرورش به شکل عام و حوزه‌ی برنامه‌های درسی به شکل خاص نیز از این امر برکنار نبوده‌اند. در این زمینه، علاقه‌بند (۱۳۷۹) بر این است که نهاد اجتماعی آموزش و پرورش چون سایر نهادها در خلأ عمل نمی‌کند و نه تنها جزئی از کل به حساب می‌آید، بلکه در معادلات بین‌المللی نیز جزئی از کل نظام جهانی به‌شمار می‌رود و بالطبع، با سایر جریان‌های اجتماعی در کنش متقابل است (ص ۸۳). تافلر (ترجمه‌ی افتخاری، ۱۳۷۷) با اشاره به این که نهادهای آموزش و پرورش به شدت تحت تأثیر رویکردهای جهانی قرار دارند، عقیده دارد که با توجه به اهداف مهم مدرسه، که آماده‌سازی کودکان و نوجوانان برای زندگی در جامعه است، انتظار می‌رود که آموزش و پرورش با تغییرات اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در سطح ملی و بین‌المللی متناسب، هم‌سو و هم‌جهت باشد. او در ادامه نتیجه می‌گیرد که اگر آموزش و پرورش با رویکردهای جهانی هم‌سو نباشد، منسوخ خواهد شد و آموزش‌های غیررسمی و فراملی جای آن را خواهند گرفت. (افتخاری، ص ۵۵۶).

آموزش و پرورش برای پویایی و بالندگی ناگزیر است مدرسه را به دنیای واقعی پیوند بزند و در کنار ارائه‌ی دانش‌های تخصصی در رشته‌های علمی، به دانش‌آموزان کمک کند دانش و مهارت‌هایی را کسب کنند که بتوانند در مواجهه با وضعیت و اقتضانات عصر جدید، از جمله جهانی شدن، موفق باشند. «در جهانی که فناوری در آن شتابان تغییر می‌کند دانش به نحو روزافزون تولید می‌شود، آموزش و پرورش باید بیش از مجموعه‌ای خاص از اطلاعات را تعلیم دهد. آموزش و پرورش باید به بسط و شکوفایی قابلیت‌های آدمی پردازد و مهیای پرورش شهروند جهانی باشد.» (عطاران، ۱۳۸۱، ۲۶).

در گذشته‌ای نه چندان دور، می‌شد تصور کرد که نظام‌های تعلیم و تربیت بدون توجه به تنوع و گوناگونی فرهنگ‌ها و باورهای مردم در دیگر سرزمین‌ها و بدون توجه به آنچه خارج از مرزهای جغرافیایی قراردادی می‌گذرد، برنامه‌ریزی کنند؛ اما امروزه و با از میان رفتن مرزهای قراردادی سنتی و با توجه به تأثیر تحولات یک منطقه بر دیگر مناطق جهان، ناگزیر باید در امر برنامه‌ریزی و به خصوص در تألیف و تدوین برنامه‌های درسی، به این مهم توجه شود. در این خصوص کاردان (۱۳۸۱) اشاره می‌کند که در عصر مبادله‌ی اطلاعات، تصور انسان و ویژگی‌های او تنها در درون جامعه‌ای خاص

ممکن نیست و در این امر نمی‌توان از تأثیر جامعه به معنای جهانی آن غافل بود. در این زمینه، به‌منظور جلوگیری از شوک آموزشی و تأخر فرهنگی باید به چاره‌جویی پرداخت و نخستین گام، شناخت وضعیت موجود و کمبودها و کاستی‌های آن در مقایسه با وضعیت مطلوب است (ص ۱۵).

در مورد اهمیت و ضرورت توجه به مسائل جهانی و اتخاذ رویکردی جهان‌نگر در آموزش و پرورش به شکل عام و برنامه‌های درسی به شکل خاص، خوش‌بختانه در سال‌های اخیر در کشور ما سمینارهای متعددی برگزار شده است که از میان آن‌ها می‌توان به سمینار جهانی شدن و اطلاع‌رسانی در دانشگاه فردوسی مشهد، (۱۳۸۰)، همایش جهانی شدن و نظام آموزشی کشور، پژوهش‌کنده‌ی مطالعات راهبردی تهران (۱۳۸۲) و همایش ملی جهانی شدن و تعلیم و تربیت جهاد دانشگاهی، دانشکده‌ی علوم تربیتی دانشگاه تهران و دفتر مطالعات سیاسی وزارت امور خارجه، (۱۳۸۳) و سمینار برنامه‌های درسی و فناوری اطلاعات (۱۳۸۳) انجمن مطالعات برنامه‌های درسی اشاره کرد.

با پذیرش اهمیت توجه به ابعاد جهانی در امر تعلیم و تربیت و ضرورت توجه به مسائل و قضایای جهانی در برنامه‌های درسی، سؤال اساسی پژوهش این است که اگر آموزش و پرورش بخواهد در جهت توجه به تحولات جهانی حرکت کند، باید چه مواردی را در محتوای برنامه‌های درسی ملحوظ دارد و وضعیت فعلی کتاب‌های درسی چگونه است؟

به عبارت دیگر، با اذعان به این که همه‌ی انسان‌ها عضو جامعه‌ی جهانی هستند و با چالش‌ها و مشکلات متعددی مواجه‌اند و داشتن دیدگاهی جهان‌گرا برای تهیه‌ی برنامه‌های درسی، سهم بسزایی در حل این معضلات دارد، دانش‌آموزان باید چه آموزش‌هایی ببینند و وضعیت فعلی در این زمینه چگونه است؟

براین اساس، این پژوهش در دو مرحله انجام شد. ابتدا برای استخراج موارد مشترک و مهم با رویکرد جهانی، که باید در برنامه‌های درسی مورد توجه قرار گیرند، مبانی نظری آموزش‌های همه‌جانبه و جهان‌نگر مورد مطالعه قرار گرفت تا مفاهیم کلیدی و مؤلفه‌های آن‌ها استخراج گردد. سپس محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی با توجه به این چارچوب تحلیل شد تا مشخص شود محتوای کتاب‌های درسی تا چه اندازه با توجه به آموزش‌های همه‌جانبه و جهان‌نگر تدوین شده‌اند و به‌طور مشخص‌تر، تا چه میزان در متن کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی به مسائل قضایای مشترک جهانی توجه شده است.

مفاهیم موردنظر در این پژوهش، با توجه به مشکلات پرورش همه جانبه‌ی فراگیرندگان طرح شد. از طرف دیگر، این مسائل منحصر به جامعه‌ی خاصی نیست و از مسائل مشترک انسان‌ها در هزاره‌ی سوم به‌شمار می‌رود و نمی‌توان آن‌ها را فقط با توجه به جامعه‌ی محلی موردتوجه قرار داد و از بعد جهانی آن‌ها غافل شد. از این‌رو، آموزش این مسائل مستلزم دیدگاهی جهان‌نگر است. مهم‌ترین این مشکلات عبارت‌اند از:

افزایش خشونت و نداشتن تحمل: امروزه به موازات افزایش ارتباطات، شاهد بروز و ظهور خشونت نیز هستیم، آموزش چندفرهنگی، آموزش صلح و حقوق بشر در زمینه‌ی ایجاد نگرش‌های لازم برای کنترل خشونت مطرح شده است.

فقر، نابرابری و تبعیض: این موارد از جمله مشکلات جدی در سطح جهان و ناشی از نگرش‌های تبعیض‌آمیز، توزیع ناعادلانه‌ی ثروت و بی‌توجهی به بهره‌برداری درست از منابع است. نبود مشارکت فعالانه در تصمیم‌گیری‌های جامعه، وجود تبعیض اقتصادی، تبعیض جنسیتی و نژادی از بارزترین نمودهای تبعیض است. آموزش توسعه، آموزش شهروندی و آموزش برابری در این زمینه مورد توجه قرار گرفته است.

مشکلات مربوط به بهداشت جسمی و روانی و گسترش آسیب‌های اجتماعی نظیر سوء مصرف مواد: در سال‌های گذشته، شاهد آمارهای نگران‌کننده از افزایش مشکلات روحی و روانی در سطح جامعه بوده‌ایم. سوء مصرف مواد مخدر و گسترش بیماری‌هایی نظیر ایدز و هپاتیت، سلامت بسیاری از افراد جامعه را در معرض خطر قرار داده است. با توجه به این که از مهم‌ترین ویژگی‌های انسان متعادل، برخورداری از سلامت و بهداشت جسمی و روانی است، آموزش سلامت به ارائه‌ی مفاهیمی می‌پردازد که در سلامت و بهداشت جسمی و روانی مؤثرند.

مشکلات مربوط به محیط زیست: نابودی جنگل‌ها، افزایش گازهای گل‌خانه‌ای و افزایش دمای زمین، صید بی‌رویه‌ی آبزیان، آلودگی آب و ذوب شدن یخ‌های قطبی، در زمره‌ی مشکلات مهم زیست‌محیطی در سطح جهان قرار دارند. در حقیقت، برخورد نامهربانانه و سلطه‌گرانه‌ی انسان با طبیعت به حدی رسیده که هم زندگی خود و هم طبیعت را به خطر انداخته است. آموزش محیطی در جهت ایجاد نگرش لازم در مورد به‌هم پیوستگی مسائل زیست‌محیطی در سطح جهان و لزوم تلاش‌های جدی انسان برای حفظ طبیعت، که خود نیز جزئی از آن است، در نظر گرفته شده است.

کاربرد رسانه‌ها و آفت‌های عصر اطلاعات: انفجار دانش و گسترش روزافزون اطلاعات و مبادله‌ی سریع آن‌ها در عین حال که فرصتی برای ایجاد هم‌دلی و ارتباط بیشتر با انسان‌ها و دستیابی

آسان‌تر به پیشرفت‌ها و یافته‌های علمی است، آفت‌های خاص خود را نیز دارد. گذراندن بیش از حد وقت در دنیای مجازی و استفاده‌های تفننی و آسیب‌رسان از اینترنت و ماهواره، از جمله‌ی این آفت‌هاست. آموزش رسانه‌ها به ایجاد مهارت‌های لازم برای استفاده‌ی صحیح از رسانه‌ها معطوف است.

در همه‌ی این موارد، آموزش صحیح حکم پیشگیری اولیه را دارد. برنامه‌های درسی محمل مناسبی برای ارائه‌ی دانش، تغییر نگرش و آموزش مهارت‌هایی است که به دانش‌آموزان، که بزرگ‌سالان و تصمیم‌گیرندگان آینده خواهند بود، کمک کند کمتر با این مشکلات مواجه شوند و در صورت مواجهه، تصمیماتی سازنده اتخاذ کنند.

بررسی وضعیت موجود کتاب‌های درسی از این جهت مهم است که تصویر دقیقی از کم و کیف توجه به این مضامین به دست می‌دهد و در حکم بررسی وضعیت موجود، بینش‌های لازم را برای برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران طراحی برنامه‌های درسی جهت تدوین برنامه‌های درسی و پوشش دادن حیطه‌ها و برنامه‌های درسی مغفول فراهم می‌آورد.

اهداف پژوهش

با توجه به موارد ذکر شده در مقدمه، هدف کلی این پژوهش عبارت است از: شناسایی مفاهیم مرتبط با مسائل و قضایای مشترک جهانی که در برنامه‌های درسی همه‌جانبه و جهان‌نگر مورد توجه هستند و ارائه‌ی چارچوبی از مفاهیم و مؤلفه‌های شکل‌دهنده‌ی آن‌ها و بررسی میزان توجه به هریک از این مفاهیم در کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی.

در زمینه‌های تحقق این هدف کلی، اهداف خرد عبارت است از:

- مقایسه‌ی میزان توجه به هریک از مفاهیم آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش چندفرهنگی، آموزش شهروندی، آموزش سلامت، آموزش صلح و آموزش رسانه‌ها در مجموعه کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی که مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

- مقایسه‌ی مجموعه کتاب‌های درسی جغرافیا، تاریخ، تعلیمات اجتماعی، علوم، دین و زندگی و فارسی دوره‌ی راهنمایی با در نظر گرفتن میزان توجه به هریک از این مفاهیم.

- مقایسه‌ی میزان توجه به مؤلفه‌های هریک از این مفاهیم در کتاب‌های درسی مورد بررسی.

- تبیین وضعیت موجود و مشخص کردن مواردی که باید در محتوای کتاب‌های درسی به

آن‌ها توجه بیش‌تری شود.

سوالات تحقیق

۱. آیا بین مجموع فراوانی‌های مشاهده شده مربوط به هریک از مفاهیم آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش چندفرهنگی، آموزش شهروندی، آموزش سلامت، آموزش صلح و آموزش رسانه‌ها تفاوت معناداری وجود دارد؟

۲. آیا بین مجموعه کتاب‌های درسی جغرافیا، تاریخ، تعلیمات اجتماعی، علوم، تعلیمات دینی و فارسی از نظر توجه به این مفاهیم، تفاوت معناداری وجود دارد؟

۳. آیا بین فراوانی‌های مشاهده شده مربوط به مؤلفه‌های هریک از مفاهیم تفاوت معناداری وجود دارد؟ چه مؤلفه‌هایی بیشتر و چه مؤلفه‌هایی کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند؟

● آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش توسعه تفاوت معناداری وجود دارد؟

● آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش محیطی تفاوت معناداری وجود دارد؟

● آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چند فرهنگي تفاوت معناداری وجود دارد؟

● آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش شهروندی تفاوت معناداری وجود دارد؟

● آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش سلامت تفاوت معناداری وجود دارد؟

● آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح تفاوت معناداری وجود دارد؟

● آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش رسانه‌ها تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش انجام دادن پژوهش

این پژوهش به روش تحلیل محتوا انجام شده و در تحلیل محتوا از طرح برآورد پدیده در متن داده‌ها، که اصلی‌ترین نوع طرح تحقیق در تحلیل محتواست، استفاده شده است. داده‌ها برحسب فراوانی وقوع، توصیف و کمیت‌ها، حاصل شمارش فراوانی هستند. در این خصوص کمیت‌ها مقداری را به طبقه‌ای از واحدهای ضبط پیوند و گستره‌ی متن را تقلیل می‌دهند.

مفروضات استنباط‌های آماری با توجه به منطق تحلیل محتوا اتخاذ شده است. رایج‌ترین شکل ارائه‌ی داده، که اساساً کار تلخیص تحلیل را انجام می‌دهد، فراوانی است. هنگامی که مشخص می‌گردد فراوانی مقوله‌ای بزرگ‌تر یا کوچک‌تر از متوسط فراوانی همه‌ی مقوله‌هاست، به استاندارد توزیع یک دست استناد می‌شود. در این‌جا فرض بر این است که نمادها، مفاهیم یا اندیشه‌هایی که از لحاظ مفهومی پیوستگی نزدیکی دارند، از نظر آماری نیز رابطه‌ی نزدیکی خواهند داشت. از این‌رو،

در این پژوهش، معیار مقایسه توزیع نرمال فراوانی‌ها در مورد مؤلفه‌ها و مفاهیم است و فرض بر این است که مؤلفه‌های هریک از مفاهیم، وزن یکسانی دارند. از طرف دیگر، هریک از مفاهیم نیز با توجه به تعداد مؤلفه‌های خود، که بیانگر گستردگی آن مفهوم است، وزن کلی خود را از مجموع وزن مؤلفه‌ها به دست می‌آورد.

اما در زمینه‌ی کتاب‌های درسی، توزیع نرمال مجموع مؤلفه‌ها با توجه به حجم کتاب مدنظر بود. تحلیل محتوا معنایی است و فراوانی اشاره به مفاهیم هفت گانه مورد بررسی قرار گرفته است. از آن‌جا که برای اعتباربخشی سازه‌ی تحلیلی باید براساس تناظر ساختاری، کارکردی معلوم فرایندها یا مقوله‌های تحلیل یا نظریه‌ها، مدل‌ها یا شناخت مقبول درباره‌ی متن داده‌ها تصدیق یا رد شود، طبقه‌ای از مقولاتی را که به‌طور مستقل و قبل از تحلیل متن، از مطالعه‌ی مبانی نظری استخراج شده بود، برای عده‌ای از متخصصان و کارشناسان تعلیم و تربیت و برنامه‌ریزی درسی ارسال شد تا نظریات خود را در مورد مناسب و مرتبط بودن سازه، شامل مفاهیم و مؤلفه‌های مربوط به آن‌ها، اعلام دارند. وجه مشترک این افراد، علاوه بر تخصص در زمینه‌ی تعلیم و تربیت، آشنایی و همکاری در اجرای پروژه‌ی آموزش همه‌جانبه (جهانی) بود که سازمان یونسف در ایران به صورت آزمایشی اجرا کرده بود. پس از دریافت نظریات، فرم اولیه تعدیل شد و مبانی تحلیل محتوا قرار گرفت.

جامعه‌ی آماری و نمونه‌های پژوهش

جامعه‌ی آماری این پژوهش، مجموعه کتاب‌های درسی دوره‌ی راهنمایی شامل ۳۰ عنوان کتاب در ۱۰ موضوع بود که وزارت آموزش و پرورش در سال ۱۳۸۴ چاپ کرده است. انتخاب دوره‌ی راهنمایی به این دلیل بود که پس از تأکید بر آموزش پایه در مرحله‌ی ابتدایی، دوره‌ی راهنمایی شروع مرحله‌ی آموزش‌های عمومی است و هنوز برنامه‌های درسی تخصصی و دانشگاه محور دوره‌ی متوسطه شروع نشده است. از این رو، می‌توان انتظار داشت که در محتوای کتاب‌های درسی، توجه بیشتری به آموزش‌های همه‌جانبه و جهان‌نگر و مرتبط با مسائل و قضایای مشترک جهانی مبدول شود.

نمونه‌ی مورد بررسی شامل ۱۸ کتاب دوره‌ی راهنمایی بود که از هر پایه ۶ کتاب انتخاب شد. نمونه‌گیری هدف‌مند و در جهت سؤالات تحقیق بود و مجموعه کتاب‌هایی مورد توجه قرار گرفت که توقع طرح مسائل روز جهانی در آن‌ها وجود داشت. این کتاب‌ها شامل تعلیمات اجتماعی، جغرافیا،

تاریخ، فارسی، علوم و دینی پایه‌های اول، دوم و سوم بود.

ابزار جمع‌آوری اطلاعات

برای استخراج فراوانی مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی در کتاب‌های درسی دوره‌های راهنمایی، از جدول تحلیل محتوا استفاده شد. این جدول شامل ۷ مفهوم کلیدی و هر مفهوم شامل تعدادی مؤلفه است که جمعاً ۵۰ مؤلفه را دربرمی‌گیرد.

روش‌های آماری تجزیه و تحلیل اطلاعات

برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش‌های آماری توصیفی و استنباطی استفاده شد. در قسمت توصیفی از جداول و نمودارها برای توصیف فراوانی مفاهیم مطرح شده در هر کتاب، فراوانی مطرح شده هر مفهوم در همه‌ی کتاب‌ها، فراوانی‌های مورد مشاهده و فراوانی مورد انتظار استفاده شد.

پیشینه‌ی بحث (مروری کوتاه بر مبانی نظری پژوهش)

گرچه طرح‌های مدون برنامه‌های درسی جهان شمول نسبتاً جدید است، در مبانی فلسفی برنامه‌های درسی همواره دید کلان و جهان‌نگری وجود داشته است. بر این اساس، کمنیوس (۱۵۹۲) اولین مربی تربیتی است که به دانش فراگیر و آموزش یگانه، که جدایی و ستیزه‌های زیان‌بار زندگی آدمیان را از میان برمی‌دارد، اشاره کرده است (نقیب‌زاده، ۱۳۷۴، ص ۱۰۷).

کانت نیز با تکیه بر تکثر، رواداری و تسامح و با اشاره به سرنوشت مشترک انسان‌ها عقیده دارد که تربیت باید همواره با ایده‌ی انسانیت و با کل سرنوشت انسان سازگار باشد (همان، ص ۱۴۲). در حال حاضر نیز نقش محوری آموزش و پرورش جهت ایجاد وضعیت بهتری برای انسان‌ها در گستره‌ای به وسعت کره‌ی زمین در کانون توجه قرار دارد و شکل‌گیری سازمان‌های بین‌المللی نظیر یونسکو و یونیسف و ارائه‌ی برنامه‌های مدونی چون آموزش شهروندی، آموزش چندفرهنگی، آموزش صلح و برنامه‌هایی نظیر آن در همین زمینه است. رویکرد اصلی این برنامه‌ها، توجه به مسائل و مباحث مهم جهانی در برنامه‌های درسی مدارس است. محققان زیادی در سراسر جهان در مورد ملحوظ داشتن رویکرد جهان‌نگر و جهان‌شمول در برنامه‌های درسی کار کرده‌اند که به برخی از این موارد اشاره می‌شود.

کنت‌تای (۱۹۹۹) با تأکید بر اهمیت برنامه‌های درسی جهان‌نگر به مطالعه در مورد برنامه‌های درسی در ۵۲ کشور جهان پرداخت و نشان داد با توجه به قضایای مشترک جهانی، مواردی که بیش‌تر مورد توجه بوده عبارت است از: محیط زیست، توسعه، ارتباطات بین فرهنگی، صلح، اقتصاد، فناوری، حقوق بشر، دموکراسی، سازمان‌های بین‌المللی، جمعیت، بهداشت (ایدز)، تبعیض نژادی و شهروندی جهانی.

لارنس جرارد مک‌دونالد (۲۰۰۳) در پژوهشی با عنوان «رویکردهای سنتی به آموزش شهروندی، جهانی شدن، به طرف یک چهارچوب برای آموزش صلح» اشاره کرده است که آموزش شهروندی در قلمرو مطالعات اجتماعی باید دانش‌آموزان را به دانش، نگرش‌ها، مهارت‌ها، ارزش‌ها و حالات رفتاری مناسب مجهز کند تا آنان قادر باشند به صورت فعال و آگاهانه با چالش‌های قرن ۲۱ مواجه شوند. محقق نتیجه گرفته است که در چهارچوب چشم‌انداز آموزش صلح جهانی، باید پنج موضوع اساسی در زمینه‌ی آموزش شهروندی مورد توجه قرار گیرد: درک هویت، حقوق و برخورد‌ها، مسئولیت‌ها و تکالیف و تعهدات، مشارکت و فعالیت در امور عمومی، ارزش‌های اجتماعی.

توماس کولینز، فردریک زارا و آندره اسمیت (۱۹۹۸) در پژوهشی با عنوان «راهنمایی برای مطالعات جهانی و بین‌المللی در تعلیم و تربیت» چک‌لیستی تهیه کرده‌اند که در آن میزان توجه به مسائل و مباحث جهانی در محیط مدرسه و برنامه‌های درسی ارزش‌یابی شده است. این چک‌لیست توجه به مفاهیمی مانند احترام به تنوع و آموزش‌های چندفرهنگی، مسائل بین‌المللی، صلح و نبود خشونت، توجه به ارتباط با مردم جهان، توجه به میراث مشترک انسان در تولید علم، آلودگی محیط زیست و لزوم توجه به حفاظت از سیاره‌ی زمین به مثابه مکان زیست مشترک همه‌ی انسان‌ها را در متن کتاب‌های درسی مورد تأکید قرار می‌دهد.

ابراهیم علاء‌الدین (۱۹۸۹) در مقاله‌ای با عنوان «آموزش برای آگاهی‌های جهانی» به این موضوع پرداخته است که دل‌مشغولی نسبت به آموزش جهانی در محتوای کتاب‌های درسی نمود می‌یابد و مفاهیمی چون صلح بین‌المللی، اشتراکات جهانی، همکاری مشترک انسان‌ها و مطالعات مربوط به سازمان‌های بین‌المللی، به هم پیوستگی مردم جهان و آگاهی در مورد فرهنگ و آداب و رسوم مردم دیگر را از مواردی برمی‌شمارد که باید در زمینه‌ی مسائل جهانی مورد توجه قرار گیرد. (صص ۹-۸).

اندرسون (۱۹۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «فهم جهانی، منطقی برای یک چهارچوب جهانی» با اشاره به این امر که دانش‌آموزان در دنیایی هرچه بیش‌تر درهم تنیده و به هم پیوسته بزرگ می‌شوند،

می نویسد که تعلیم و تربیت در قرن بیست و یکم، باید همه‌ی کودکان را آماده سازد تا خود را در مقام ساکنان سیاره‌ی زمین و شهروندان جامعه‌ی چندفرهنگی در نظر بگیرند تا بتوانند زندگی را در این سیاره پاس دارند و با چالش‌های جهانی نوع بشر مواجه شوند (ص ۵).

گراهام پایک و دیوید سلبی با طرح‌ریزی برنامه‌ی آموزش همه‌جانبه (جهانی) و اجرای آن با همکاری یونیسف در بسیاری از کشورهای جهان و از جمله ایران، برنامه‌های درسی را حول محور قضایای مهم جهانی تدوین کرده‌اند.

آنان در کتاب «معلم جهانی، دانش‌آموز جهانی»، هدف‌های رفتاری را در سه حیطه‌ی دانش، مهارت‌ها و عاطفی بیان کرده‌اند که مبنای شکل‌گیری برنامه‌های درسی با رویکرد مسائل جهانی است. در اهداف مهارتی به مواردی مانند مدیریت اطلاعات، رشد شخصی، رشد بین‌فردی، تصمیم‌گیری و حل مسئله اشاره شده است. اهداف دانش شامل مواردی چون توسعه، محیط، صلح و سازش و حقوق و مسئولیت‌هاست و در بعد عاطفی مواردی مانند قدردانی از دیگران، تصور مثبت از خود، احترام و حرمت به زندگی و نوع‌دوستی مورد توجه قرار گرفته است (پایک و سلبی، ۱۹۸۹، صص ۶۹-۶۳).

سلبی و پایک (۱۹۹۵) در کتاب «در کلاس درس جهانی» و سلبی (۱۹۹۹) در کتاب «آموزش جهانی بنیاد یادگیری اساسی» ایده‌های خود را برای آموزش همه‌جانبه با رویکرد جهان‌نگر بیان کرده‌اند. این کتاب را یونیسف منتشر کرده و برای آموزش در کشورهای گوناگون، از جمله کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا مورد استفاده قرار گرفته است (۱۹۹۹).

سلبی و گولدشتاین (۲۰۰۰) در کتاب «آموزش و پرورش برای صلح، عدالت اجتماعی و محیطی»، مواردی را که برای تحقق چنین آموزشی باید در محتوای برنامه‌های درسی ملحوظ داشت، توضیح داده‌اند. دیوید سلبی و گراهام پایک (۱۹۹۵) در کتاب «از برنامه‌ی درسی ملی تا برنامه‌ی درسی جهانی» مفاهیم کلیدی برنامه‌های درسی را ارائه داده‌اند که حول محور قضایا یا مسائل جهانی و در جهت پاسخ‌گویی به چالش‌های عصر جدید شکل گرفته است. آن‌ها به آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش حقوق بشر، آموزش صلح، آموزش سلامت، آموزش برابری، آموزش برای یک جامعه‌ی چندفرهنگی، آموزش انسانی (با تکیه بر رعایت حقوق حیوانات)، آموزش شهروندی و آموزش رسانه‌ها پرداخته و مؤلفه‌های هر یک از مفاهیم را مشخص کرده‌اند (ص ۱۴).

در سال‌های اخیر، سازمان علمی فرهنگی آموزش ملل متحد (یونسکو) با برگزاری کنفرانس‌های بین‌المللی، دیدگاه جدیدی را به آموزش قرن بیست و یکم گشوده است. این دیدگاه بر لزوم تجهیز

افراد برای بهره‌مند شدن از فرصت‌های یادگیری در سراسر زندگی، هم از بعد افزایش دانش، مهارت و نگرش و هم از بعد هماهنگی با جهان پیچیده، وابسته و در حال تغییر تأکید دارد. در بیانیه‌ی کنفرانس جهانی هلند در مورد آموزش جهانی (۲۰۰۲) با اشاره به این که زندگی هر روز ما تحت تأثیر ابعاد جهانی است، به آموزش توسعه، آموزش حقوق بشر، آموزش بقا، آموزش صلح و نبود خشونت و آموزش چندفرهنگی در زمره‌ی مواردی اشاره کرده‌اند که باید برای تربیت یک شهروند جهانی در نظر گرفته شود.

در گزارش کمیسیون بین‌المللی آموزش قرن بیست و یکم، با عنوان «یادگیری به گنج درون» چهار اصل مهم مورد تأکید قرار گرفته است:

۱. یادگیری برای دانستن؛

۲. یادگیری برای به کار بستن؛

۳. یادگیری برای هم‌زیستی؛

۴. یادگیری برای بودن.

این موارد در چهل و هشتمین کنفرانس بین‌المللی آموزش با عنوان «آموزش همگانی» به منظور یادگیری زیستن با یک‌دیگر در سپتامبر سال ۲۰۰۱ در ژنو مورد تأکید مجدد قرار گرفت. متعاقب آن یونسکو در جهت بومی کردن و هماهنگی با خصوصیات منطقه‌ای، کتاب‌هایی را با همین عناوین برای منطقه‌ی آسیا و پاسفیک تدوین کرد. در کتاب «یادگیری برای بودن، رویکرد کل‌نگر و به هم پیوسته‌ی آموزش ارزش‌ها برای توسعه‌ی انسانی در منطقه‌ی آسیا و پاسفیک»، موارد زیر مورد توجه قرار گرفت: سلامت و هماهنگی با طبیعت، راستی و خردمندی، صلح و عدالت، یگانگی ملی و هم‌بستگی جهانی.

در کتاب «یادگیری برای زندگی کردن با یک‌دیگر در صلح و هماهنگی» مواردی چون به هم پیوستگی، تحمل و مدارا، پذیرش تنوع، احترام گذاشتن به حقوق افراد، مسئولیت‌پذیری، ارتباطات بین‌المللی، مشارکت و توجه به زندگی گیاهان و حیوانات مورد توجه قرار گرفته است. در کتاب «یادگیری برای به کار بستن، کار کردن با یک‌دیگر در یک دنیای جهانی شده»، به مواردی چون ارزش کار، دستیابی به سلامت کل‌نگر، شهروند مسئول، دموکراسی و مشارکت جهانی توجه شده است.

در ایران نیز در طی سال‌های اخیر پرداختن به مسائل و قضایای مهم جهانی در برنامه‌های درسی و مدرسه مورد توجه قرار گرفته است. در این زمینه، برنامه‌ی آموزش جهانی، که سلبی طراحی کرده بود، از سال ۱۳۸۳ - ۱۳۸۰ در چهار استان و ۲۰ مدرسه به صورت آزمایشی اجرا شد. علاوه

بر آن، محققان زیادی نیز در این مورد کار کردند که به کار چندتن اشاره می‌شود :

مهر محمدی (۱۳۸۲) در مقاله‌ای با عنوان «تعلیم و تربیت، فرهنگ و جهانی شدن»، به مقوله‌ی جهانی شدن و بی‌آمدهای آن برای تعلیم و تربیت پرداخته و با بررسی رویکردهای متفاوت از نسبت میان فرهنگ و تعلیم و تربیت، برنامه‌ی آموزش جهانی پایک و سلبی را از نوع رویکرد سواد جهانی معرفی کرده است (ص ۱۳).

کریمی (۱۳۸۲) در کتاب «سازه‌های تربیت و دموکراسی» با بیان این که زبان تربیت در جهان امروز زبانی جهانی است، اشاره کرده است که در انتخاب محتوای برنامه‌های درسی، باید به ضرورت‌های محلی، ملی و بین‌المللی توجه شود (ص ۲۵۱).

جوادی (۱۳۷۹) با پرداختن به آموزش چندفرهنگی، آن را تلاشی برای رها ساختن کودک از محدودیت‌های قوم مدارانه و آگاه کردن او از وجود فرهنگ‌ها، جوامع و راه‌های زندگی و تفکر دیگران دانسته است و به نقل از گی، گلد و بالامی عقیده دارد تربیت کودکان در جهت ایجاد نگرش مثبت به فرهنگ‌های گوناگون و پذیرش تفاوت‌های موجود بین افراد زیربنای فلسفی برنامه‌ی این آموزش را تشکیل می‌دهد. او به موارد زیر به مثابه اهداف آموزش چندفرهنگی اشاره کرده است :

✓ آموزش احترام و ارزش گذاشتن به فرهنگ دیگران مانند فرهنگ خودی ؛

✓ کمک به کودکان به منظور تبدیل آن‌ها به افرادی مولد و کارآمد در جامعه‌ی چندفرهنگی

آینده ؛

✓ کمک به گسترش خودپنداره‌ی مثبت در کودکانی که بیش از بقیه در معرض تبعیض قرار

دارند ؛

✓ افزایش دانش شاگردان در مورد فرهنگ‌های دیگر ؛

✓ تقویت ارتباطات بین فرهنگی و درون فرهنگی (صص ۱۸-۱۴).

ذکاوتی (۱۳۸۱) در کتاب «آموزش صلح» به متمم پیشنهاد یونسکو در مورد به رسمیت شناختن آموزش صلح در حکم اصلی فراگیر در آموزش اشاره کرده و نوشته است : «هدف آموزش صلح، پرورش انسانی است که بتواند منتقدانه فکر کند و براساس عقیده و دیدگاه انسان دوستانه‌ی خود نسبت به زندگی، برای خلق دنیایی عادلانه با دیگران همکاری کند (ص ۸۵). در این زمینه، او عقیده دارد آموزش چهار مسئله‌ی اصلی جهانی، یعنی انقلاب فناوری، محیط زیست، اطلاعات و ارتباطات و صلح و تبیین ارتباط آن‌ها با یکدیگر، تا حد زیادی در کاهش احتمال جنگ مؤثر است (ص ۲۶).

فراهانی (۱۳۸۴) با بیان این که تربیت شهروندی یکی از محوری‌ترین و بنیادی‌ترین رسالت‌های

نظام تعلیم و تربیت در کشورهای گوناگون است، چارچوبی را برای آموزش شهروندی با رویکرد جهانی ارائه کرده و در سه حیطه‌ی دانش و فهم، مهارت‌ها، و ارزش، ۲۶ مؤلفه را برای آموزش شهروندی در نظر گرفته است. مؤلفه‌ها مواردی نظیر آگاهی از نقش شهروندان در سطح بین‌المللی، علاقه‌مندی به حقوق انسانی، داشتن روحیه‌ی قانون‌مداری و توانایی همکاری و مشارکت با دیگران را شامل می‌شود (ص ۳۶۷).

کدیور (۱۳۸۴) نیز در مقاله‌ای با عنوان ضرورت آموزش شهروندی در جامعه جهانی، با اشاره به این نکته که انسان فرهیخته فردا ناگزیر خواهد بود خود را برای زندگی در دنیای جهان شمول و فراگیر مهیا سازد، توجه به این موارد را در برنامه‌های آموزش شهروندی ضروری دانسته است: توانایی دیدن مسائل و نحوه‌ی برخورد با آن‌ها در مقام شهروند جامعه‌ی جهانی، همکاری با دیگران و پذیرفتن مسئولیت، توانایی پذیرش و تحمل تفاوت‌های فرهنگی، تمایل به حل تعارضات خود با دیگران به روش‌های مسالمت‌جویانه، حفظ محیط زیست، تمایل به دفاع از حقوق بشر و مشارکت در فعالیت‌های سیاسی در سطح محلی، ملی و بین‌المللی (ص ۱۶۴).

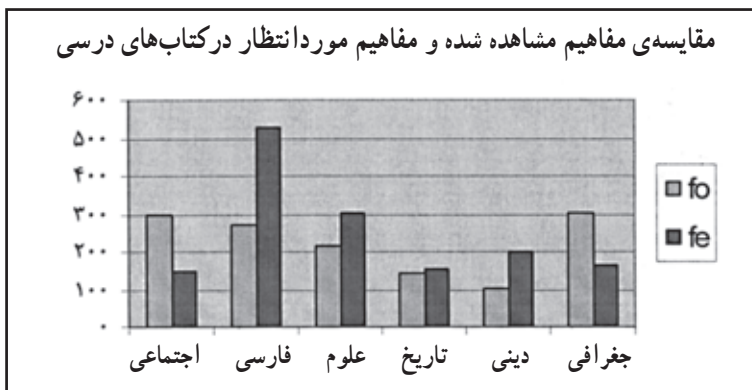
چراغی و همکاران (۱۳۸۴) در مقدمه‌ی کتاب «اولین گام‌ها برای آموزش حقوق بشر»، که به سفارش دبیرخانه‌ی پروژه آموزش حقوق بشر وزارت آموزش و پرورش ترجمه شده است، در مورد اهمیت آموزش حقوق بشر می‌نویسند: «آموزش حقوق بشر کمک به مردم برای رشد و تعالی و رسیدن به نقطه‌ای است که حقوق بشر را درک، و احساس کنند که این حقوق مهم هستند و باید به آن‌ها احترام گذاشت و از آن‌ها دفاع کرد (ص ۱۱).

پس از مطالعه و بررسی منابع و تحقیقاتی که در مبانی نظری به‌طور گذرا مورد اشاره قرار گرفت، به‌طور کلی هفت مفهوم آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش چندفرهنگی، آموزش شهروندی، آموزش سلامت، آموزش صلح و آموزش رسانه‌ها همراه با مؤلفه‌های هر مفهوم (آنچه در زیرمجموعه‌ی هر مفهوم می‌گنجد) در حکم مفاهیمی که در این مطالعات به مثابه شاخص‌های تعلیم و تربیت با رویکرد به مسائل جهانی مورد تأکید بوده‌اند، انتخاب شدند. سپس جدولی از این مفاهیم کلیدی و مؤلفه‌های استخراج شد و برای تحلیل محتوای کتاب‌های درسی مورد استفاده قرار گرفت.

نتایج پژوهش

سؤال پژوهشی ۱: آیا بین مجموعه کتاب‌های درسی جغرافیا، تاریخ، تعلیمات اجتماعی، علوم، تعلیمات دینی و فارسی از نظر توجه به مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی تفاوت معناداری

وجود دارد؟ برای پاسخ به این سؤال ۱۸ کتاب دوره‌ی راهنمایی تحلیلی محتوا شد و موارد مربوط به مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی استخراج گردید. سپس فراوانی هر مفهوم به تفکیک کتاب و به صورت مجموع فراوانی‌ها، درصد و رتبه‌ی هر کدام از مؤلفه‌ها در هر کتاب درسی استخراج شد. مجموع فراوانی‌ها ۱۳۳۷ مورد بود. مطابق نتایج به دست آمده، مجموعه کتاب‌های جغرافیا با ۳۰۵ مورد بیشترین فراوانی و مجموعه کتاب‌های دینی با ۱۰۴ مورد کم‌ترین فراوانی را داشت.

نمودار شماره‌ی ۱

در مورد فراوانی‌های مشاهده شده در هر مجموعه از کتاب‌های درسی، فرض بر این بود که باید در این کتاب‌ها، به تناسب حجم آن‌ها، به مفاهیم توجه شود. یعنی فراوانی مفاهیم مطرح شده باید متناسب با تعداد صفحات کتاب‌ها باشد. از این رو تعداد کل مفاهیم مشاهده شده بر تعداد کل صفحات کتاب‌ها تقسیم شد و میانگین ۰/۶۲٪ برای هر صفحه به دست آمد، سپس با ضرب این مقدار در تعداد صفحات هر کتاب، فراوانی مورد انتظار برای کتاب‌های درسی با توجه به حجم آن‌ها به دست آمد.

مفاهیم / فراوانی	اجتماعی	تاریخ	جغرافیا	علوم	فارسی	دینی	جمع
فراوانی مشاهده شده	۲۹۸	۱۴۳	۳۰۵	۲۱۷	۲۷۰	۱۰۴	۱۳۳۷
فراوانی مورد انتظار	۱۵۱	۱۵۶	۱۶۵	۳۰۴	۳۴۵	۲۰۵	۱۳۳۷

مجذور کای به دست آمده: 349.78^{**}

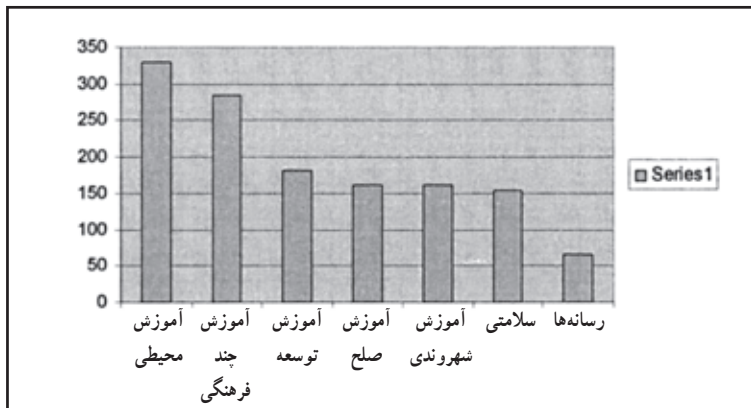
$P < 0.01$ $df = 5$

جدول شماره‌ی ۲

از آن‌جا که مجذور کای به‌دست آمده از مقدار جدول در سطح ۱٪ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده معنادار است و همان‌طور که در جدول شماره‌ی ۲ نیز مشخص است، در کتاب‌های اجتماعی و جغرافیا بیشتر از حدانتظار و در کتاب‌های فارسی، علوم و دینی کمتر از حد مورد انتظار و در مجموعه کتاب‌های تاریخ تقریباً در حد انتظار به مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی توجه شده است.

سؤال پژوهشی ۲: آیا بین مجموع فراوانی‌های مشاهده شده‌ی مربوط به هر یک از مفاهیم آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش چندفرهنگی، آموزش شهروندی، آموزش سلامت، آموزش صلح و آموزش رسانه‌ها تفاوت معناداری وجود دارد؟

برای پاسخ به این سؤال مجموعه فراوانی‌های مربوط به هر مفهوم در هر کتاب استخراج و سپس مجموع آن‌ها در همه‌ی کتاب‌ها با هم مقایسه شد. در مقایسه‌ی فراوانی‌ها، مشاهده شد که به آموزش محیطی با ۳۲۹ مورد بیش‌ترین توجه و به مقوله‌هایی چون آموزش حقوق بشر، آموزش برابری و آموزش صلح و آموزش رسانه‌ها کمتر توجه شده است. در نمودار شماره‌ی ۳، فراوانی‌ها با هم مقایسه شده‌اند.

نمودار شماره‌ی ۲

در مرحله‌ی بعد برای تعیین معنادار بودن تفاوت‌های مشاهده شده، از آزمون مجذور کای استفاده شد. برای استخراج فراوانی‌های مورد انتظار، فرض بر این بود که با توجه به طبقات هر مفهوم، فراوانی‌ها باید توزیعی نرمال داشته باشند؛ از این‌رو، با تقسیم مجموع فراوانی‌ها بر مجموع طبقات، فراوانی موردانتظار هر مقوله به‌دست آمد و با ضرب این مقدار در تعداد زیرمجموعه‌های هر مفهوم (مؤلفه‌ها)، فراوانی موردانتظار هر مفهوم حاصل شد.

مفاهیم / فراوانی	آموزش توسعه	آموزش محیطی	آموزش چندفرهنگی	آموزش شهروندی	آموزش سلامت	آموزش صلح و برابری	آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات	جمع
فراوانی مشاهده شده	۱۸۱	۳۲۹	۲۸۴	۱۶۱	۱۵۵	۱۶۱	۶۶	۱۳۳۷
فراوانی مورد انتظار	۱۸۷	۱۸۷	۱۰۸	۱۸۷	۳۲۰	۲۶۸	۸۰	۱۳۳۷
P < ۰,۰۱ DF : ۶								
Chi square : ** ۵۲۷,۱۹								

جدول شماره‌ی ۲

همان‌طور که از نتایج آزمون پیداست، مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول در سطح ۰/۱ بزرگ‌تر است؛ بنابراین، تفاوت‌های مشاهده شده معنی‌دار است و به آموزش محیطی و آموزش چندفرهنگی بیشتر از حد انتظار، به آموزش توسعه در حد انتظار، به مقوله‌های آموزش شهروندی و آموزش رسانه‌ها کمتر از حد انتظار و به آموزش صلح و برابری و آموزش سلامت بسیار کمتر از حد انتظار توجه شده است.

سؤال پژوهشی ۳: آیا بین فراوانی هر یک از مؤلفه‌ها تفاوت معنی‌داری وجود دارد؟ برای پاسخ به این سؤال، فراوانی هر یک از مفاهیم به تفکیک مؤلفه‌های آن‌ها ارائه شد. همان‌گونه که در جدول‌ها نیز مشخص است، در مقایسه‌ی فراوانی‌های مربوط به هر مؤلفه تفاوت مشاهده می‌شود. با توجه به این که فرض بر یکسان بودن اهمیت مؤلفه‌ها گرفته شد، آزمون آماری مجذور کای برای بررسی معنی‌دار بودن تفاوت‌های مشاهده شده اجرا گردید. در ادامه، هر مفهوم به تفکیک مؤلفه‌های آن ارائه شده است. شایان ذکر است عددی که در هر یک از خانه‌های جدول درج شده است، مربوط به تعداد مواردی است که به آن مؤلفه در هر یک از مجموعه کتاب‌های درسی اشاره شده است. ممکن است این اشاره شامل متن درس، تصاویر، نقشه‌ها یا سؤالات و فعالیت‌ها باشد.

● آموزش توسعه: آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش توسعه تفاوت معناداری وجود دارد؟

۱	درک اهمیت کار و توانا ساختن دانش‌آموزان برای قابلیت انعطاف با نیازهای شغلی آینده	۸	۱	۰	۲	۷	۶	۲۴	۱۳,۲۵
۲	آشنایی با مسائل کشورهای در حال توسعه	۱	۰	۱۳	۱	۱	۰	۱۶	۸,۸
۳	آشنایی با اهمیت علم و دانش و تحقیق در رشد و توسعه	۵	۸	۱	۱۴	۸	۱	۳۷	۴,۲۰
۴	توجه به مشکلات افزایش جمعیت	۰	۰	۳۱	۱۰	۰	۰	۴۱	۲۲,۶
۵	برابری بیش‌تر در نظام تجارت جهانی و توزیع عادلانه‌ی ثروت	۰	۰	۲	۰	۱	۰	۳	۰,۰۱
۶	مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی	۱۷	۰	۱	۱	۱	۳	۲۳	۱۲,۷
۷	اهمیت صرفه‌جویی و استفاده‌ی درست از منابع و محدود بودن منابع طبیعی	۴	۱	۹	۱۶	۶	۱	۳۷	۲۰,۴
مجموع		۳۵	۹	۵۷	۴۳	۲	۱۱	۱	۱۰۰
فراوانی موردانتظار در مفهوم : ۲۵,۸۵									
Chi square : ۴۲,۹۷**									

مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول از حد $0/1$ بزرگ‌تر است. در نتیجه، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است. در متن کتاب‌های درسی به مشکلات افزایش جمعیت (شماره‌ی ۴)، آشنایی با اهمیت علم و دانش در رشد و توسعه (شماره‌ی ۳) و اهمیت صرفه‌جویی (شماره‌ی ۷) بیش‌تر از حد انتظار توجه شده و به مؤلفه‌های درک اهمیت کار (شماره‌ی ۱) و مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی (شماره‌ی ۶) در حد انتظار و مؤلفه‌های آشنایی با مسائل کشورهای در حال توسعه (شماره‌ی ۲) و برابری بیشتر از نظام تجارت جهانی (شماره‌ی ۵) کمتر از حد انتظار توجه شده است.

● آموزش محیطی: آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش محیطی تفاوت معناداری وجود دارد؟

شماره	مؤلفه‌های آموزش محیطی	میانگین	انحراف معیار	تاریخ	مکان	نوع	درصد
۱	توجه به مشکلات محیط زیست و لزوم حفظ محیط زیست	۵	۰	۲۸	۲۶	۴	۶۴
۲	هم‌بستگی بوم‌شناسی در سطح کره‌ی زمین برای ادامه‌ی حیات	۱۱	۱	۲۱	۱۳	۵	۶۴
۳	مطالعه در مورد ملت‌ها و سرزمین‌های دیگر	۸	۰	۷۱	۱	۱	۸۲
۴	معرفی سیاره‌ی زمین در حکم مکان مشترک زیست برای همه‌ی انسان‌ها و پرداختن به مسائل مشترک جهانی	۱	۰	۲۰	۱۳	۷	۴۲
۵	حفظ جنگل‌ها، اهمیت درخت‌کاری و فضای سبز	۱۹	۰	۱۷	۶	۵	۴۹
۶	رعایت حقوق حیوانات و مهربانی با آن‌ها	۰	۰	۶	۷	۴	۱۷
۷	اهمیت حیوانات در زندگی	۱	۰	۳	۴	۳	۱۱
	مجموع	۳۶	۱۰	۱۶۶	۷۰	۲۹	۳۲۹
فراوانی مورد انتظار در مفهوم : ۴۷							
Chi square : ۳۰,۴۴*							

با توجه به این که مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول از حد $0/1$ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است. بنابر نتایج به‌دست آمده، در متن کتاب‌های درسی اطلاعات بسیار زیادی در مورد اماکن گوناگون و نحوه‌ی زندگی مردم در سایر کشورهای جهان (مؤلفه‌ی شماره‌ی ۳) داده شده و به مشکلات محیط زیست و اهمیت فضای سبز و اهمیت جنگل‌ها (شماره‌های ۲ و ۱) نیز توجه زیادی شده است. معرفی سیاره‌ی زمین در حکم مکان مشترک زیست برای همه‌ی انسان‌ها (شماره‌ی ۴) و رعایت حقوق حیوانات و اهمیت آن‌ها در زندگی (شماره‌ی ۷) کمتر از بقیه‌ی مؤلفه‌ها مورد توجه قرار گرفته است.

● آموزش چندفرهنگی: آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی تفاوت معناداری

وجود دارد؟

شماره	مؤلفه‌های آموزش چندفرهنگی	فرد	زوج	زوج	زوج	زوج	زوج	زوج
۱	انعکاس تنوع قومی نژادی، محیطی، دینی و مذهبی در برنامه‌های درسی.	۶	۷	۳۰	۱	۶۵	۰	۱۰۹
۲	مطالعه‌ی فرهنگ‌های دیگر مردم جهان	۲	۱۳	۰	۴	۱۷	۰	۳۶
۳	تقویت روحیه‌ی تحمل و پذیرش افکار متفاوت	۱۳	۷	۱۳	۰	۹	۹	۵۱
۴	وجود ارتباطات جهانی بین همه‌ی فرهنگ‌ها و مشارکت همه‌ی انسان‌ها از سراسر جهان در شکل‌گیری تمدن و تولید دانش	۱	۲۵	۵	۲۳	۳۴	۰	۸۸
	مجموع	۲۲	۵۲	۴۸	۲۸	۱۲۵	۹	۲۸۴
<p>فراوانی مورد انتظار در مفهوم: ۷۱ Chi square : ۳۹,۱۳***</p>								

با توجه به این که مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول از حد ۱/۰ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است. بنابر نتایج به دست آمده، در متن کتاب‌های درسی به آداب و رسوم و گویش‌ها و فرهنگ و آداب و رسوم اقوام گوناگون ایرانی (شماره‌ی ۱) و مشارکت همه‌ی انسان‌ها از سراسر جهان در تولید دانش (شماره‌ی ۴) توجه بسیار زیادی شده است. اما مطالعه‌ی فرهنگ‌های دیگر مردم جهان (شماره‌ی ۲) و تقویت روحیه‌ی تحمل و پذیرش افکار متفاوت (شماره‌ی ۳) کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

● آموزش شهروندی: آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش شهروندی تفاوت معناداری

وجود دارد؟

شماره	مؤلفه‌های آموزش شهروندی	۱-۱	۱-۲	۱-۳	۱-۴	۱-۵	۱-۶	۱-۷	۱-۸
۱	مشارکت فعالانه در تصمیم‌گیری‌های جامعه و توجه به فعالیت‌های گروهی.	۰	۱	۰	۱	۰	۱	۰	۲۸
۲	پذیرش شهروندی متکثر (محلی، ملی، جهانی)	۰	۲	۳۰	۰	۲	۰	۰	۲،۵
۳	ایجاد روحیه‌ی پرسش‌گری	۰	۰	۰	۲	۱	۰	۴	۰،۵۲
۴	معرفی سازمان‌های بین‌المللی و سازمان‌های غیردولتی	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۷	۰،۶۷
۵	درک و اهمیت مردم‌سالاری و پرهیز از استبداد و نفی آن	۰	۱	۰	۰	۰	۸	۱۶	۲،۰۱
۶	داشتن روحیه‌ی قانون‌مداری و احترام به قوانین و مقررات جامعه	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۲۰	۱،۵
۷	معرفی سازمان‌های دولتی و وظایف دولت	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۳۰	۲،۳۹
	مجموع	۵	۳۳	۳	۶	۹	۱۰۵		۱۰۰٪

فراوانی مورد انتظار در مفهوم : ۲۳
 Chi square : ۲۵،۰۲*

با توجه به این که مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول از حد ۱/۰ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است. بنابر نتایج به دست آمده، در متن کتاب‌های درسی به معرفی سازمان‌های دولتی و ارکان حکومت (شماره‌ی ۷)، پذیرش شهروندی متکثر (شماره‌ی ۲) و توجه به فعالیت‌های گروهی (شماره‌ی ۱) توجه زیادی شده است؛ اما به مؤلفه‌های ایجاد روحیه‌ی پرسش‌گری (شماره‌ی ۳) و معرفی سازمان‌های بین‌المللی و غیردولتی (شماره‌ی ۴) کمتر توجه شده است. به داشتن روحیه‌ی قانون‌مداری و احترام به قوانین و مقررات جامعه (شماره‌ی ۶) و درک اهمیت مردم‌سالاری و پرهیز از استبداد و نفی آن (شماره‌ی ۵) در حد انتظار توجه شده است.

● آموزش سلامت: آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش سلامت تفاوت معناداری وجود

دارد؟

شماره	مؤلفه‌های آموزش سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت	مؤلفه‌های سلامت		
۱	بهداشت جسمانی، توجه به نظافت شخصی و سلامت	۴	۰	۰	۰	۸	۰	۰	۰	۱۶	۱,۲	
۲	آشنایی با کارکرد بدن و اعضای آن	۰	۰	۰	۰	۱۰	۰	۰	۰	۱۰	۰,۷۴	
۳	تغذیه‌ی سالم	۰	۰	۰	۰	۱۶	۰	۰	۰	۱۶	۱,۱۹	
۴	حفظ بهداشت محیط، توجه به نظافت خانه، مدرسه و کوچه	۸	۰	۰	۰	۲	۲	۰	۰	۱۹	۱,۴	
۵	کنترل هیجان‌ها و بروز احساسات به شکل صحیح	۶	۰	۰	۰	۵	۰	۰	۰	۱۹	۱,۴	
۶	جرئت‌مندی و اعتمادبه‌نفس	۵	۰	۰	۰	۴	۰	۰	۰	۹	۰,۶۷	
۷	ارتباطات سالم با دیگران و هم‌دلی و هم‌دردی با انسان‌ها	۲۸	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۴۶	۳,۴	
۸	آگاهی درباره‌ی بیماری‌هایی مانند ایدز	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰,۰۷	
۹	آگاهی در مورد سوء مصرف مواد مخدر	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۰	۰	۳	۰,۲	
۱۰	آگاهی در مورد زیان استعمال دخانیات	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰,۰۷	
۱۱	اهمیت ورزش و تندرستی	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۴	۰,۳	
۱۲	مشورت و اهمیت آن در زندگی.	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۱	۰,۸۲	
	مجموع	۵۴	۰	۰	۰	۵۲	۲	۰	۰	۲۷	۱۵۵	۱۰۰
فراوانی مورد انتظار در مفهوم: ۱۲,۹ P < ۰,۰ Chi square: ۱۲۹,۳۶ ***												

با توجه به این که مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول از حد ۱/۰ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است. بنابر نتایج به دست آمده، در متن کتاب‌های درسی به مؤلفه‌های ارتباطات سالم، هم‌دلی و هم‌دردی با انسان‌ها (شماره‌ی ۷) حفظ بهداشت محیط، توجه به نظافت خانه، مدرسه و کوچه (شماره‌ی ۴) توجه زیادی شده است. اما مؤلفه‌های جرئت‌مندی

و اعتماد به نفس (شماره‌ی ۶) مسائل خاص مانند سوء مصرف مواد (شماره‌ی ۹)، آگاهی در مورد بیماری‌هایی مانند ایدز (شماره‌ی ۸)، زیان‌های استعمال دخانیات (شماره‌ی ۱۰) و اهمیت به ورزش و تندرستی (شماره‌ی ۱۱) بسیار کم مورد توجه واقع شده است. به مؤلفه‌های بهداشت جسمانی، توجه به نظافت شخصی و سلامت (شماره‌ی ۱)، آشنایی با کارکرد بدن و اعضای آن (شماره‌ی ۲)، تغذیه‌ی سالم (شماره‌ی ۳) و مشورت و اهمیت آن در زندگی (شماره‌ی ۱۲) در حد انتظار توجه شده است.

● آموزش صلح، برابری و حقوق بشر: آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش صلح،

برابری و حقوق بشر تفاوت معناداری وجود دارد؟

شماره	مؤلفه‌های آموزش صلح، برابری و حقوق بشر	بسیار کم	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	درصد
۱	عفو و بخشش	۰	۰	۲	۱	۰	۰,۷۴
۲	نبود خشونت و اجتناب از درگیری و دعوا	۰	۰	۲	۱	۰	۰,۸۲
۳	اهمیت صلح در زندگی انسان‌ها	۰	۰	۴	۱	۰	۰,۴
۴	آسیب‌های جنگ	۰	۰	۲	۷	۱	۲,۴
۵	حق همه‌ی افراد در برخورداری از حمایت قانون به صورت یکسان	۰	۰	۲	۲	۱	۰,۸۲
۶	پرورش دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های لازم برای دفاع از حقوق خویش و دیگران	۰	۰	۱	۵	۲	۱,۰۴
۷	به رسمیت شناختن تفاوت‌های فردی و احترام و ارزش به حرمت انسان	۰	۰	۲	۱	۳	۰,۴
۸	حق آزادی و آزادی بیان	۰	۰	۱	۸	۴	۱,۰۵
۹	پرهیز از مردسالاری و توجه به فرصت‌های برابر برای زنان و مردان	۰	۰	۱	۶	۱	۱,۰۷
۱۰	پرهیز از نژادپرستی و توجه به برابری انسان‌ها	۰	۰	۱	۹	۱	۲,۱۶
	مجموع	۰	۰	۴	۱۰	۵۹	۱۰۰٪

فراوانی مورد انتظار در مفهوم: ۱۶,۰۱

Chi square: ۵۰,۹***

با توجه به این که مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول از حد $1/8$ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است. بنابر نتایج به دست آمده، در متن کتاب‌های درسی به آسیب‌های جنگ (شماره‌ی ۴)، پرهیز از نژادپرستی و توجه به برابری انسان‌ها (شماره‌ی ۱) و پرهیز از مردسالاری و توجه به فرصت‌های برابر برای مردان و زنان (شماره‌ی ۹) بیشتر از حد انتظار توجه شده است؛ اما مؤلفه‌های عفو و بخشش (شماره‌ی ۱)، نبود خشونت و اجتناب از درگیری و دعوا (شماره‌ی ۲)، اهمیت صلح در زندگی انسان‌ها (شماره‌ی ۳)، حقوق همه‌ی افراد در برخورداری از حمایت قانون به صورت یکسان (شماره‌ی ۷)، به رسمیت شناختن تفاوت‌های فردی و احترام و ارزش به حرمت انسان (شماره‌ی ۷) کمتر از حد انتظار مورد توجه قرار گرفته است.

● آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات: آیا بین میزان توجه به مؤلفه‌های آموزش رسانه‌ها

تفاوت معناداری وجود دارد؟

شماره	مؤلفه‌های مربوط به آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات	فراوانی	مجموع فراوانی	مجموع درصد	مجموع فراوانی	مجموع درصد
۱	ارتباط با مدارس و دانش‌آموزان دیگر در سراسر جهان از طریق اینترنت	۰	۰	۰	۰	۰
۲	آگاهی از تأثیرهای اجتماعی و سیاسی رسانه‌ها	۷	۳	۱۵	۱۰۱۲	۱۵
۳	مهارت‌های جست‌وجوی اطلاعات و استفاده از فناوری‌های جدید برای بهبود عملکرد درسی و بهبود کیفیت زندگی	۱۴	۰	۱۵	۱۶	۵۱
	مجموع	۲۱	۳	۱۵	۱۶	۶۶

فراوانی مورد انتظار در مفهوم: ۲۲
 $\chi^2 = 62.4$

با توجه به این که مجذور کای به دست آمده از مقدار جدول از حد $1/8$ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده شده در فراوانی‌ها معنی‌دار است. بنابر نتایج به دست آمده، در متن کتاب‌های درسی به مؤلفه‌های تأثیر فناوری اطلاعات در بهبود کیفیت زندگی (شماره‌ی ۲) بیشتر و به مؤلفه‌ی آگاهی از تأثیر اجتماعی و سیاسی رسانه‌ها (شماره‌ی ۲) کمتر توجه شده است؛ اما به مؤلفه‌ی ارتباط با مدارس و دانش‌آموزان دنیا از طریق اینترنت (شماره‌ی ۱) توجه نشده است.

تجزیه و تحلیل نتایج به دست آمده

در خلال تحلیل محتوای کتاب‌های اجتماعی، تاریخ، جغرافیا، علوم، فارسی و دینی دوره‌ی سه‌ساله‌ی راهنمایی (معادل پایه‌های ششم و هفتم و هشتم) در مجموع ۱۳۳۷ مورد فراوانی در زمینه‌ی مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی مشاهده شد. این فراوانی‌ها در هفت مفهوم کلی، که عبارت‌اند از آموزش توسعه، آموزش محیطی، آموزش صلح، برابری و حقوق بشر، آموزش سلامت، آموزش چندفرهنگی، آموزش شهروندی و آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات، توزیع شده‌اند. بررسی نتایج حاصل از تحلیل محتوا نشان داد که توجه به مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی در متن کتاب‌های درسی به صورت طبیعی و متوازن دنبال نشده است. در میان کتاب‌های درسی، در کتاب‌های جغرافیا و اجتماعی بیش‌تر از حد انتظار و در بقیه‌ی کتاب‌ها کمتر از حد انتظار به این موضوع توجه شده است.

در مورد فراوانی توزیع مفاهیم کلیدی نیز وضعیت به همین گونه است؛ در حالی که به مفاهیم آموزش محیطی و آموزش چندفرهنگی بیشتر از حد انتظار توجه شده، به مفاهیم آموزش صلح، برابری و حقوق بشر، آموزش سلامت، آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات کمتر از حد انتظار توجه شده است. این در حالی است که به آموزش شهروندی و آموزش توسعه تقریباً در حد انتظار توجه شده است. فراوانی‌های مشاهده شده در هر مفهوم، توزیع نرمالی ندارد و در هر مفهوم تفاوت‌های معناداری با سایر مفاهیم مشاهده می‌شود.

در مجموع، با توجه به تحلیل کیفی محتوای کتاب‌های درسی به نظر می‌رسد نحوه‌ی توجه و هم‌سویی با مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی در مجموعه کتاب‌های جغرافیا و فارسی در حد مطلوب است. در کتاب‌های فارسی، به خصوص از لحاظ معرفی اقوام گوناگون ایرانی و انعکاس فرهنگ آن‌ها، بسیار خوب عمل و سعی شده است فرهنگ و آداب و رسوم همه‌ی مناطق کشور و همه‌ی اقوام ایرانی در خلال درس‌های کتاب‌های فارسی سه سال راهنمایی معرفی گردد. اما با توجه به حجم کتاب‌های فارسی، فراوانی‌ها از نظر کمی در حد انتظار نیست. در کتاب‌های جغرافیا هم مشکلات محیط زیست و لزوم استفاده از منابع و حفظ طبیعت به خوبی مورد توجه قرار گرفته است و علاوه بر آن از نظر کمی نیز فراوانی موارد هم‌خوان با مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی بیش از حد انتظار است. مجموعه کتاب‌های علوم، تاریخ و اجتماعی هم‌خوانی کمتری با مفاهیم مورد اشاره دارند. مجموعه کتاب‌های اجتماعی نیز از نظر کمی با توجه به حجم، به مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی توجه مطلوبی مبذول داشته‌اند؛ اما از نظر کیفی، به خصوص در آموزش شهروندی، به آن اندازه که به

معرفی ارکان حکومت و نقش آن‌ها و اهمیت توجه به قانون و سازمان‌های دولتی توجه شده، به حقوق مردم بر حکومت، سازمان‌های غیردولتی و ایجاد روحیه‌ی پرسش‌گری توجه نشده است. با این که در تعالیم اسلامی، به حق حیات و سایر حقوق انسانی، هم چنین آرامش، مهربانی، تواضع، هم‌دلی با همه‌ی انسان‌ها صرف‌نظر از تمایزات قومی و نژادی، برابری، ارجمندی طبیعت و مسئولیت انسان به مثابه کارگزار هستی - و نه رئیس آن - و مهربانی و رعایت حقوق حیوانات توجه زیادی شده است، در کتاب‌های دینی به این موارد توجه کافی نشده و بیش‌ترین فراوانی در مورد بهداشت و نظافت در آموزش احکام است.

پیشنهادها

✓ با بررسی‌های انجام شده مشاهده می‌گردد که کتاب‌های درسی از نظر توجه به مفاهیم مرتبط با مسائل روز جهانی، تفاوت معناداری دارند. بنابراین، لازم است با توجه به اقتضات آموزش و پرورش در عصر جدید و اهمیت مفاهیم مطرح شده و لزوم هم‌خوانی بیشتر در کتاب‌های درسی، گروه‌های متفاوت تألیف کتاب‌های درسی سعی کنند این مفاهیم را به صورت تلفیقی و متوازن در خلال برنامه‌های درسی ارائه دهند.

✓ با توجه به این که به برخی مفاهیم، بیش از حد انتظار و به برخی دیگر کمتر از حد انتظار توجه شده است، توصیه می‌شود به مفاهیمی نظیر حقوق بشر، آموزش صلح، آموزش برابری، آموزش سلامت و آموزش رسانه‌ها توجه بیش‌تری معطوف گردد.

✓ در مورد آموزش توسعه، لازم است به آموزش‌های ضروری در زمینه‌ی توزیع عادلانه‌ی ثروت و برابری در نظام تجارت جهانی توجه شود. توجه به مسائل کشورهای در حال توسعه، بینش‌های لازم را برای حرکت به سمت شاخص‌های توسعه فراهم خواهد آورد.

✓ با وجود آن که آموزش محیطی مورد توجه بیش‌تری قرار گرفته است، اطلاعات ارائه شده در مورد سیاره‌ی زمین و محیط زیست، در زمینه‌ی به هم پیوستگی مسائل جهانی و ارتباط همه‌ی انسان‌ها و پدیده‌ها باهم، دیدگاه منسجمی ندارد، به عبارت دیگر، باید از ارائه‌ی اطلاعات در مورد سایر کشورها چون جزیره‌هایی جدا از هم اجتناب و به تأثیرگذاری پدیده‌های زیست‌محیطی و هم‌بستگی انسان‌ها و طبیعت توجه بیش‌تری کرد.

در مفهوم آموزش صلح، به آسیب‌های ناشی از جنگ توجه کافی شده و این نکته حایز اهمیت است. اما در کنار آن، باید توانایی عفو و بخشش، پرهیز از خشونت و درگیری و دعوا و احترام و

ارزش به حرمت انسان و به رسمیت شناختن تفاوت‌های فردی، مورد توجه بیش‌تری قرار گیرد. این مهارت که جزو مهم‌ترین مهارت‌های زندگی به‌شمار می‌رود، بستر پرورش روحیه‌ی مسالمت‌جو و آرامش طلب دانش‌آموزان است.

✓ برای آموزش چندفرهنگی، پیشنهاد می‌شود به معرفی فرهنگ مردم در دیگر کشورهای جهان و تقویت روحیه‌ی تحمل و پذیرش افکار، توجه بیش‌تری مبذول گردد.

✓ آموزش سلامت جزو مواردی است که به اندازه‌ی کافی مورد توجه قرار نگرفته است. در این زمینه، به سلامت و بهداشت روانی نیز توجه اندکی شده است. پرورش مهارت‌های جرئت‌مندی، داشتن اعتماد به نفس و کنترل هیجان‌های منفی، از موارد ضروری هستند که از آن‌ها غفلت شده است. با توجه به وضعیت بهداشت روانی در جامعه و اهمیت پیش‌گیری، به خصوص در دوره‌ی راهنمایی که دوره‌ی آموزش‌های عمومی است، باید به این موارد، توجه جدی شود.

✓ یکی از مهم‌ترین مواردی که در کتاب‌های درسی از آن غفلت شده، توجه به مشکلات خاصی مانند سوء مصرف مواد مخدر، بیماری‌هایی نظیر ایدز و زیان‌های استعمال دخانیات است. این در حالی است که طبق آمار رسمی، حدود ۱/۵ میلیون معتاد حرفه‌ای داریم و ۲ میلیون نفر در معرض سوء مصرف مواد هستند. اگر این رقم را در عدد چهار، که میانگین تعداد افراد خانواده‌ی ایرانی است، ضرب کنیم، یکی از مهم‌ترین معضلات جامعه‌ی ما آشکار می‌شود. از این‌رو، لازم است با توجه به حساس بودن دوره‌ی نوجوانی، در کتاب‌های درسی به این موارد توجه بیش‌تری مبذول شود.

✓ در آموزش شهروندی، بیشتر معرفی ارکان حکومت و وظایف مردم در برابر سازمان‌های دولتی مورد توجه قرار گرفته است. به این سبب، پیشنهاد می‌شود حقوق مردم و وظایف حکومت در قبال آن‌ها و تقویت روحیه‌ی پرسش‌گری نیز مورد توجه قرار گیرد.

✓ توجه به آموزش رسانه‌ها و فناوری اطلاعات، با اهمیت فناوری اطلاعات در عصر حاضر، تناسب ندارد. به این سبب، مؤلفان کتاب‌های درسی باید الگوهای متعددی از کاربردهای صحیح فناوری اطلاعات را در برابر استفاده‌های تفریحی و احیاناً آسیب‌رسان، به نوجوانان ارائه دهند.

✓ با توجه به این که ارتباط با مدارس و دانش‌آموزان در سراسر جهان، از طریق اینترنت، گامی در جهت گفت‌وگوهای بین فرهنگی و فرصتی برای تشویق دانش‌آموزان به آگاهی از یافته‌های جدید علمی است، پیشنهاد می‌شود در کتاب‌های درسی نیز به این امر توجه شود.

✓ برای این که جریان آموزش از یک روند منطقی و منسجم پیروی کند، این تحقیق در مورد محتوای کتاب‌های درسی دوره‌ی ابتدایی و دبیرستان نیز انجام پذیرد.

منابع

۱. تافلر، آلین (۱۳۷۷). جابه‌جایی در قدرت، ترجمه‌ی شهیندخت خوارزمی، تهران: سیمرغ.
  ۲. جوادی، محمدجعفر (۱۳۷۹). «آموزش و پرورش چندفرهنگی به عنوان یک رویکرد در آموزش»، فصل‌نامه‌ی تعلیم و تربیت، سال شانزدهم، شماره‌ی ۳.
  ۳. چراغی، خلیل، باقرزاده، ژاله و قریشی، سعید (۱۳۸۴). اولین گام‌های آموزش حقوق بشر، تهران: شورا.
  ۴. ذکاوتی قراگزلو، علی (۱۳۸۱). آموزش صلح، تهران: نوروز هنر.
  ۵. عطاران، محمد (۱۳۸۲). جهانی شدن، فناوری اطلاعات (IT) و تعلیم و تربیت، تهران: مؤسسه‌ی آفتاب مهر با همکاری انتشارات ایتا.
  ۶. علاقه‌بند، علی (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، چاپ ۲۹، تهران: روان.
  ۷. فرمی‌نی فراهانی، محسن (۱۳۸۴). «جهانی شدن و تربیت شهروندی»، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جهانی شدن و تعلیم و تربیت، تهران: وزارت امور خارجه.
  ۸. کاردان، محمدعلی (۱۳۸۱). «نوسازی و نوآوری در آموزش و پرورش، امکانات و شرایط آن»، فصل‌نامه‌ی نوآوری‌های آموزشی، شماره‌ی ۱، سال اول.
  ۹. کدیور، پروین (۱۳۸۴). «ضرورت آموزش شهروندی در جامعه‌ی جهانی»، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جهانی شدن و تعلیم و تربیت، تهران: وزارت امور خارجه.
  ۱۰. کریمی، عبدالعظیم (۱۳۸۳). سازه‌های تربیت و دموکراسی، تهران: پژوهشکده‌ی تعلیم و تربیت.
  ۱۱. مهر محمدی، محمود (۱۳۸۴). «تعلیم و تربیت، فرهنگ و جهانی شدن»، مجموعه مقالات اولین همایش ملی جهانی شدن و تعلیم و تربیت، تهران: وزارت امور خارجه.
  ۱۲. نقیب‌زاده، میرعبدالحسین (۱۳۷۵). فلسفه‌ی آموزش و پرورش، تهران: امیرکبیر.
13. Alladin, Ibrahim (1989) Teaching For Global Awareness, *ATA Magazine*, V: 69.No4.
14. Anderson (1994). *The Rational For A Global Framework Global Anderstandings*, Alexandria Virginia.

15. Goldstein, Tara & David Selby (2000). *Education for peace, social and environmental justice*, Sumach Press.
16. Klous, Krippendorff (2004). *Content Analysis An Introduction to its Methodology*, SAGE Publications.
17. Macdonald, Lawrence Gerard (2003). *Traditional Approaches To Citizen Education, Globalization, Towards A Peace Education Framework* Canada: Haouse University.
18. Pike, Graham and David, Selby (1988). *Global Teacher, Global Learner*, Hodder Stoughton.
19. Pike, Graham and Selby, David (1995). *Reconnectiong, from national to global Curriculu*, WwfUK: Panda House.
20. Pike, Graham and Selby, David (1999). *In The Global Classroom 1* , Pipping Publishing.
21. Pike, Graham and Selby, David (2000). *In The Global Classroom 2* , Pipping Publishing.
22. Thomas, H., Collins, Fredrick., R. Gzarra And Andrew F. Smith (1998). *Guidelines For Global And International Studies Education, Social Education*, November.
23. UNESCO-APNIEVE SOURCE BOOK (1998). *Learning to Lire Together in Peace and Harmony*, Bangkok: Unesco Principal and Regional Office for Asia and Pacific.
24. UNESCO-APNIEVE SOURCE BOOK (1998). *Learning To Be, A Holistic And Integrated Approach To Values Education For Human Development*, Unesco Principal and Regional Office for Asia and Pacific.
25. UNESCO-APNIEVE SOURCE BOOK (1998). *Learning To Do, Values For Learning And Working Together In a Globalize World*, Bangkok: Unesco Principal and Regional Office for Asia and Pacific.